

S:t Jacobs kyrka vid Kungsträdgården

Av Sören Ekström

I S:t Jacobs kyrka i Stockholm finns denna korta beskrivning av kyrkan och dess historia. Dessutom finns där boken *S:t Jacobs kyrka – kyrkan, församlingen och trakten* (S:t Jacobs kyrkas vänner 2009) av Sören Ekström att köpa.

Den tredje kyrkan på platsen

Ungefär där S:t Jacobs kyrka nu ligger, men sannolikt på norra sidan om kyrkogården, har det legat kyrkor sedan 1300-talet. Där låg sannolikt först ett mindre träkapell och därefter en tegelkyrka. 1527 revs tegelkyrkan på Gustav Vasas (1496-1560) begäran, dels för att teglet skulle användas till Stockholms försvarsanläggningar, dels för att man var rädd att kyrkan skulle användas av anfallande fiender.

Johan III (1537-92) tog på 1580-talet initiativ till ett nytt kyrkbygge. Tidvis avstannade bygget och kyrkan blev inte klar förrän 1643 då den invigdes i närvaro av drottning Kristina (1626-89).

Ursprunglig arkitekt var sannolikt den flamländske skulptören och slottsbyggmästaren Willem Boy (1520-92). Han spelade en viktig roll vid återuppförandet av flera de kyrkor som Gustav Vasa tidigare låtit riva på Stockholms malmar. Den långa tiden från byggstart till invigning ledde till att kyrkan fick spår av flera stilar: senrenässans, gotik och barock.

Kyrkans tak och torn skadades allvarligt vid en brand 1723. Kyrkans yttre form härrör till stora delar från ombyggnaden efter branden. Denna ombyggnad, för vilken bland annat Carl Hårleman (1700-1753) svarade, var klar 1739.

Kyrkans yttre

När man närmar sig S:t Jacobs kyrka slås man av den röda färgen. Det är samma färg som kyrkan hade vid sin invigning 1643. Kyrkan, som länge hade varit vit eller grå, fick tillbaka sin ursprungliga färgnyans så sent som i samband med stora reparationer 1969.

De tre portalerna är kvar sedan 1640-talet. Portalerna i väster och norr är gjorda av åldermannen i bild- och stenhuggarämbetet i Stockholm Henrik Blom (d. 1648) i röd sandsten. Den praktfullaste och mest kända är emellertid den södra (mot Jakobs torg), som är gjord grå sandsten och blev klar 1644. Vem som gjort denna portal är en omtvistad fråga. På portalen kan man bland annat se Moses med stentavlorna, aposteln Jacob, reliefer som symboliserar Treenigheten (Fader, Son och Helig Ande) och donatorerna, släkterna Flemings och Kurtzels, vapen.

Kyrkans inre

Under 1800-talet förändrades kyrkans inre radikalt vid flera tillfällen, men vid den senaste genomgripande restaureringen som skedde 1936-37 skedde en viss återgång till ursprunget även om det mesta av inredningen gått förlorad under 1800-talet.

Altaruppsatsen, den fjärde i kyrkans historia, kom till vid 1930-talsrestaureringen.

Den ritades av slottsarkitekten Ove Leijonhufvud (1883-1962), som också ledde restaureringen, och ansluter på flera sätt till kyrkans första altaruppsats. Också den var komponerad av målningar tillsammans med träskulpturer, bibliska scener och personer ur S:t Jacobs kyrkas historia.

De två målningar som finns i altaruppsatsen kan härröra från 1643 års altaruppsats och är troligen gjorda av hovmålaren Jacob Heinrich Elbfas (ca 1600-64). Skulpturerna föreställer, utöver Kristus, aposteln Jakob och Johannes döparen, de fyra evangelisterna och personer ur kyrkans historia. De är gjorda av John Lundqvist (1882-1972).

Den stora målning som skildrar Kristi förklaring och som man kan se längst bak i kyrkan på den västra väggen är målad av Fredric Westin (1782-1862) och var kyrkans altartavla under större delen av 1800-talet.

Glasfönstren i koret gjordes i München i samband med restaureringen 1893. Målningarna innehåller vart och ett scener ur både Gamla testamentet och Nya testamentet. Också det fönster som sitter över ingången från norra sidoskeppet till sakristian och som föreställer Jesus i Getsemane är från 1893.

I koret finns några av de få kvarvarande av de äldsta inventarierna. Det är de sex trepipiga ljusarmarna av mässing är tillverkade i mitten av 1600-talet och alltså nästan lika gamla som kyrkan.

De fyra änglar som finns på vindfången innanför syd- och nordportarna påminner om dopfontens fot. Den vänstra ängeln på det norra vindfånget antas vara gjord redan 1667 efter en modell av Jost Schütz (som svarade för en stor del av den ursprungliga inredningen i kyrkan) medan de tre övriga är gjorda på 1900-talet.

Vid renoveringen 1936-37 kom dopkapellet i det södra sidoskeppet till. Dopfunten tillhör kyrkans klenoder eftersom dess fot, som föreställer en knäböjande ängel, hör till de ursprungliga inventarierna från 1643. Också den är gjord av Jost Schütz. Jakobs dröm, målningen ovanför dopaltaret, är från 1600-talet och gjord av holländaren Francois Venant (1592-1631). Den köptes in i samband med dopkapellets tillkomst. Samtidigt gjorde Gunnar Torhamn (1894-1965) glasmålningen i dopkapellets fönster.

Predikstolen från 1828 är sannolikt ritad av professorn Jakob Axel Gillberg (1769-1845), medan bildhuggeriarbetet gjordes av Erik Gustaf Göthe (1779-1838). Relieferna på predikstolen symboliserar dopet, nattvarden, budorden och evangeliet.

Kyrkklockor, orgel och inventarier

S:t Jacobs kyrkas nuvarande klockor göts efter tak- och tornbranden 1723. Klockorna är Storklockan (187 cm hög och över 3 000 kg tung), två mellanklockor och Lillklockan.

Församlingen skaffade vid sin tillkomst en provisorisk orgel. Nya orglar har byggts och förbättrats genom årens lopp. 1976 fick S:t Jacobs kyrka genom modernisering och ombyggnad sin nuvarande orgel med stor bredd och stora användningsmöjligheter.

Orgeln har 83 stämmor, fem manualer och pedal. Orgelns pipor och stämmor har en skiftande historia. Somliga sattes på plats redan vid 1746 års bygge. Numera har orgeln också digitaliserats. Orgeln i S:t Jacobs kyrka är en av Sveriges förnämsta och därmed också av hög kvalitet i ett internationellt perspektiv. Kororgeln köptes in 1960 och har 17 stämmor.

Några av de viktigaste inventarierna är redan nämnda: dopfontens sockel, en av änglarna på vindfången, ljusarmarna i koret och altaruppsatsen.

Även i övrigt finns både värdefulla och berömda inventarier som representerar samtliga sekler i kyrkans historia. Flera av silverföremålen, skänkta av bland andra

släkterna de la Gardie och Horn, härrör från mitten av 1640-talet. Kyrkan äger också praktfulla textilier från 1600-talet, bland annat en kistklädsel från 1682 (gjord till Sigrig Bielkes kista) och S:t Jacobs kyrkas första kyrkoherdekåpa och antependium från 1657. De viktigaste silver- och textilskaterna visas i kyrkomuseet i kyrkorummets nordöstra del.

Gravar i kyrkan

Spåren av många kända och mäktiga släkters närvaro i S:t Jacobs kyrka ser man i form av den mängd av epitafier (minnestavlor), begravningsvapen (målade vapensköldar) och huvudbaner (det personliga vapen som bars i begravningsprocessionen) som finns i kyrkan. Många av dem kan knytas till militärer och höga ämbetsmän.

Bland de kända släkter från 1600-talet som har sina gravar i kyrkan finns Fleming af Liebelitz, Fleming af Lais och Horn af Björneborg. Bl.a. finns fältherren Gustaf Horns (1592-1657) kista i en gravkammare under dopkapellet i södra sidoskeppet. Under koret finns regerings- och hovrättspresidenten i Pommern och Rügen Anders

Gyldenclou (1602-65), begravd, liksom amiralen Teodor Ankarcrona (1687-1750), vars sarkofagliknande minnesvård sannolikt är ritad av Carl Hårleman.